

**МЕДІЙНА ПРОБЛЕМАТИКА
В МОДЕРНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ**

УДК 811.161.2

DOI: <https://doi.org/10.17721/APULTR.2022.45.6-14>

Шевченко Л.І.

ORCIDID: 0000-0001-6290-2307

Web of Science ResearcherID: AAA-7939-2020

ScopusID: 57214792424

СУЧАСНА МЕДІЙНА ЕТИКА: ПРОБЛЕМИ І ВИКЛИКИ

Анотація. У статті аналізується етична проблематика сучасних медіа з її проєкцією на поняттєву диспозицію класичної (Кантівської) етики та "нової" етики. Розглядається етичний складник в концепції історії філософії Освальда Шпенглера ("Присмерк Європи"), зокрема теза про зміщення центра ваги в науковому аналізі від абстрактно-систематичного до практичного пізнання етичної природи мови та мислення. Увага приділяється важливим для розуміння еволюції етичних моделей суспільств нелінейним поглядам на історію філософії, трансформації базисних понять в науці, "лінгвістичному повороту" в сучасній філософії, пов'язаному з прагматикою природної мови. Етичні домінанти розглядаються в контексті співмірності з природою людини, зокрема її потягом до **свободи**, реалізації прагнень **добра і зла**, бажання змінювати світ й еволюціонувати разом із ним. Наголошено на етичній поліфонічності сучасних суспільств і водночас різних проявах свободи, що об'єднують у собі традицію та нові моделі світосприйняття. Мовна комунікація, передусім медіа, принцип діяльності яких вибудовується на інформуванні та водночас впливі засвідчує складність комунікативної ситуації. Регулятивами можуть бути і правові критерії щодо етики мовної комунікації, і культурна традиція, і реальні соціальні процеси в суспільстві. Еволюціонує людина, еволюціонує суспільство, трансформуються етичні цінності, що визначають сучасний стан і перспективу соціальної комунікації.

Ключові слова: етика, етика медіа, мораль, цінності, інтегральність аналізу в етиці, "інтерсуб'єктивна згода" К.О. Апеля і Ю. Габермаса, "Присмерк Європи" О. Шпенглера, полісемантичність категорії "свобода" в медіа.

Інформація про автора: Шевченко Лариса Іванівна – член-кореспондент НАН України, доктор філологічних наук, професор; завідувач кафедри стилістики та мовної комунікації; Навчально-науковий інститут філології; Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Електронна адреса: style_m_k@ukr.net

Larysa I. Shevchenko

ORCID ID: 0000-0001-6290-2307

Web of Science ResearcherID: AAA-7939-2020

ScopusID: 57214792424

MODERN MEDIA ETHICS: PROBLEMS AND CHALLENGES

Abstract. *The article analyzes the ethical issues of modern media with its projection on the conceptual disposition of classical (Kantian) ethics and new ethics. The ethical component in Oswald Spengler's concept of the history of philosophy ("The Decline of the West") is considered, in particular the thesis about shifting the center in scientific analysis from abstract and systematic to practical knowledge of the ethical nature of language and thinking. Attention is paid to non-linear views on the history of philosophy, the transformation of basic concepts in science, the "linguistic turn" in modern philosophy related to the pragmatics of natural language, which are important for understanding the evolution of ethical models of societies. Ethical dominants are considered through commensuration with human nature, in particular, its desire for **freedom**, the realization of aspirations in the categories of **good** and **evil**, the desire to change the world and evolve with it. Emphasis is placed on the ethical polyphony of modern societies and, at the same time, various manifestations of freedom that combine tradition and new models of world perception. Language communication, primarily in the media, whose principle of activity is based on informing and influencing, testifies to the complexity of the communicative situation. Legal criteria regarding the ethics of language communication, and cultural tradition, and real social processes in society can be as special regulations. The human evolves, society evolves, ethical values are transformed, that determine the current state and perspective of social communication.*

Key words: *ethics, media ethics, morality, values, integrality of analysis in ethics, "intersubjective agreement" by K.O. Apel and Y. Habermas, "The Decline of the West" by O. Spengler, polysemanticity of the category "freedom" in the media.*

Information about the author: *Shevchenko Larysa Ivanivna – Corresponding Member of NAS of Ukraine, Doctor of Philology, Professor; Head of the Department of Stylistics and Language Communication; Educational and Scientific Institute of Philology; Taras Shevchenko National University of Kyiv.*

E-mail: *style m k@ukr.net*

Аналіз проблеми етики, на нашу думку, має будуватися на розумінні природи і сутності *homo sapiens*, тобто істоти розумної, соціальної, що в еволюції цивілізаційного простору вибудовує світоглядну й поведінкову модель гармонізації зі світом. В ідеалі етика – це певний канон духовної досконалості, прагнення людини вийти за межі елементарної поведінкової рефлексії, зафіксувавши колективний довід у звичаєвих нормах і правилах (звернімося до грецького *ἥθος* – звичка, звичай, чи *ēthicos* – моральний) – моралі, побудованій на цінностях.

Узагальнивши наведену тезу, ми засвідчуємо поширений постулат, відповідно до якого етика зосереджується на питаннях пояснень, систематизації та класифікації норм і правил, регулятивів і законів щодо поведінки людини / соціальної групи / етносу чи суспільства. Постулат, що вказує на інтегральність підходу до етичного матеріалу, рівно як і на неоднозначність єдиного методу. Адже йдеться про різні культурно-часові, історичні, економічні, релігійні та ін. особливості життєпису народів і країн, хоча цінності, як пазли моральної матриці, є ніби-то єдиними – життя, добро, зло, свобода, совість, вірність, служіння, любов, честь та ін.

Ще на початку минулого століття (книга вийшла у травні 1918 р.) цей поліфонізм цивілізаційного поступу розглянув у "Присмерку Європи" ("Der Untergang des Abendlandes") Освальд Шпенглер [5], неодноразово підкресливши етичний складник в історії філософії. Західноєвропейські мислителі, починаючи з Шопенгауера (твердить О. Шпенглер), центр ваги зміщують із абстрактно-систематичного до практично-етичного і замість проблеми пізнання розглядають проблему життя, зокрема волі до життя, до влади, до дії. Відтак аналізу піддається вже не ідеальна абстракція "людина", як у Канта, але справжня людина, що в конкретний історичний час живе на земній поверхні як первісна чи культурна істота, яка належить до певної народності. Зауважує О. Шпенглер і на тому, що структура операційних ("вищих", за О. Шпенглером) категорій все ще визначається схемою "Стародавній світ – Середні віки –

Новий час" та пов'язаною з цією схемою локалізацією, що виглядає безглуздо [5, с. 154].

Проте "замість безрадісної картини лінійної всевітньої історії, підтримувати яку можна лише заплющуючи очі на незліченну купу фактів" (О. Шпенглер), дослідник бачить справжній "спектакль численних могутніх культур, що із первісною силою рзцвітають із лона материнського ландшафту, в якому кожна з них строго прив'язана всім поступом свого існування, відбиваюча кожна на своєму матеріалі – людстві – *власну* форму і втілююча *власну* ідею, *власні* пристрасті, *власне* життя, прагнення, здатність відчувати, *власну* смерть... У кожній культурі свої нвої виразові можливості, що з'являються, дозрівають, в'януть і ніколи не повторюються". В аналогії до живої природи, пристрасний полеміст О. Шпенглер протиставляє цивілізаційні феномени живої природи Гете мертвій (на його думку) природі Ньютона, щоб зробити висновок: "Я бачу у всевітній історії картину вічного творення і перетворення, чудесного становлення і переходу органічних форм" [5, с. 151].

Незважаючи на полеміку протягом усього ХХ ст. і до сьогодні, ідеї О. Шпенглера та запропонований ним метод нелінійного погляду на історію філософії, дістають різнорівневу аргументацію. Етика реального життя визначає сьогодні особливий характер розвитку людства, що відбувається у множинних цивілізаційних парадигмах. Більше того, постілософи в авторських репрезентаціях пошуку істини та її етичних смислів вважають за доцільне аналізувати ситуацію не "присмерку" (Європи, історії, філософії, етики), а трансформації цих понять, їх інтерпретації. Зауважимо й на важливому моменті – акцентуація дослідницьких проблем значною мірою позначена "лінгвістичним поворотом", тобто зосередженістю на прагматиці природної мови в її реальному / практичному використанні. Мова стає маркером виміру глибини, занурення в семантичні смисли; або "ниткою Аріадни", що виводить до прихованих у часі історії питомих джерел етимології слова і

позначеного ними людського досвіду; мова представлена середовищем, де відбуваються фантастичні перетоки смислової енергії, щоб явитися світові у формах метафори, епітету чи будь-яких інших словесних патернів; мова дозволяє ідентифікувати події, стани, явища, а отже відкрити сутності та зрозуміти мотиви чи наміри комунікантів; мова постає полем бою, де змагальність ідей, ідеологій, будь-яких соціальних і культурних наративів дістають завершену форму; мова є банком даних, де зберігаються і множаться етичні (й неетичні) конструкції, що їх відбудувала культурна історія народів і моделюють сучасні суспільства. В аналітиці О.М. Соболь, "йдеться про вивчення лінгвістичних практик, які розуміються інколи у вузькому сенсі (як у Дамміта в його "теорії сили впливу"), інколи в тому сенсі, який поширюється до меж єдиної теорії лінгвістичної комунікації (трансцендентальна прагматика Апеля), інколи в сенсі, який узагальнюється до загального вчення про "мовні ігри" (Ліотарівська "агоністика мов"). Деякі постфілософи впевнені у тому, що лінгвістичний поворот веде до політики використання мови, зокрема, до генеалогії констеляції "влада/знання" (Фуко); до критики ідеологій, вкорінених у соціальній несправедливості (Габермас); до герменевтики підозри (Рікбор); до риторики та поезики мови, як вони фігурують або в проекті філософської герменевтики (Гадамер, Рікбор), або в практиці деконструювання метафізики Заходу (Деррида), або в наратив-ному розумінні епістемологічної та моральної криз (Макінтайр)" [1, с. 9-10].

Розлогий перелік філолософських та етичних доміант у концепціях постфілософів, що їх називає О.М. Соболь, об'єднує позиція інтегрального лінгвістичного повороту в аналізі, яка "неминуче веде до прагматики, політики, риторики, поезики використання мови" [1, с. 10].

Загальна ситуація в еволюції гуманітарного знання, пунктирно окреслена вище, дістає конкретики і в окремих локусах соціального буття людини. Платонівський ідеал етичного розглядається як класично сформульована можливість

.....

опозиції між "добром" і "злом". Тоді як у сучасних інтерпретаціях цих категорій переважає принцип неоднозначності, плюралістичного розуміння етичної сутності понять. Так, Ганс Йонас однозначний у формулюванні критеріїв аналізу етичних домінант, коли йдеться про їх співмірність із природою людини: "Знехтувати амбівалентність означало б знехтувати людину з її незбагненим потягом до свободи. Завдяки свободі та винятковому характеру кожної із ситуацій, у які вона потрапляє, людина завжди буде новою і завжди відрізнятиметься від себе колишньої, але ніколи не стане більш "автентичною" [4, с. 293].

У заявленій нами проблемі етичних питань і викликів, що стоять сьогодні перед медіа, позиція Г. Йонаса, на наш погляд, враховує аргументацію онтологічної сутності соціальної людини. Все, що є в природі / бутті, в різних формах присутнє в людині та виявляється залежно від місцепростору, часопростору, конкретних умов присутності людини в культурних і соціальних середовищах. А отже, не можна не погодитися з Г. Йонасом, що "утопічна людина, однозначна в усіх аспектах своєї поведінки, може бути тільки гомункулусом соціально-технологічної футурології, з жалюгідною ретельністю пристосована діяти і почуватись як годиться, навіть у глибині душі видресирована підкорятися певним правилам. Це одна з тих речей, яких нам слід *боятися*, думаючи про майбутнє" [4, с. 293]. Сучасні медіа більш ніж рельєфно виявляють множинність людських характерів, поведінки й етичних пріоритетів, коли йдеться про рефлексію на будь-яку подію. Найбільше – соціальні мережі, де можна кожну хвилину зустріти тезу й антитезу (і все в безкінечному числі варіантів, осмислених і не дуже; рівнів культури, усвідомлених, еталонних і їх повної відсутності; часто – підпорядкувати свідомість і поведінку людини (застосовуючи різні апробовані технології впливу), бажаному типу рефлексії на події на явища. Безумовно, потребує етичного осмислення ситуація, коли медіа вочевидь стають скорельованими з "автентичністю" соціальної людини, її

природною розкутістю й мінливістю, прагненням до свободи в усіх її проявах. Проте суперечність присутня в самому усвідомленні соціальності людини, коли етика особистості й етика соціальних груп / суспільства мають врівноважуватися для уникнення конфліктів.

Карл Отто Апель і Юрген Габермас пропонують актуалізований і нами ракурс аналізу, коли до уваги береться не тільки принцип відповідальності, але особливий постулат "інтерсуб'єктивної згоди". Для згармонізованого в культурі (а отже, історії, політиці, соціальній рівновазі, перспективі особистого розвитку та ін.) суспільства ідея консенсусного розуміння життєвих принципів, цінностей і природи морального / аморального, безумовно, є конструктивною. І твердження К.О. Апеля про те, що *спільне розуміння* висловлюваннь передбачає певну етику, безумовно, приймається. Якщо існує інтерсуб'єктивний консенсус, пояснює К.О. Апель, якщо суб'єкти, що розмовляють, доходять згоди з якогось питання, то тільки тому, що вони ототожнюють один одного з елементами етичного універсуму [3].

Актуальне питання: чи існують у сучасному світі суспільства, побудовані на інтерсуб'єктивному етичному консенсусі? З різними політичними партіями, різними соціальними проблемами, рівнями культури, викликами зовнішніми і внутрішніми, врешті особистісними характеристиками, про які говорив Г. Йонас, – це різні уявлення про природу і щастя, гріх і спокусу, свавільність людського серця і лінощі. Цей ряд цінностей / антицінностей можна продовжити. Питання конструктивного й однозначного вирішення, отже, залишається відкритим.

Чи можемо ми, аналізуючи, складність етичних проблем сучасних суспільств, зупинитися на констатації явища, не запропонувавши механізмів вирішення цих проблем? Вочевидь, ні. Соціальна комунікація сьогодні (для якої найбільш репрезентативною є сфера медіа) справді є етично поліфонічною, зокрема, коли йдеться про цінності традиційної

.....

моделі життя (шлюб, сім'я, церква, обрядова циклічність і відповідні ритми життєдіяльності протягом року та ін.) – й нові етичні принципи та цінності сучасних суспільств, побудованих на абсолютизації *свободи* (цивільний, гостьовий шлюб, ЛГБТ, характерні для постіндустріальної доби розваги – ігрові автомати, нічні клуби та ін.). В сучасному світі є все – цінності традиції, цінності, які є маркерами епохи і ті, що тільки творяться та свідчать про тенденції етичних пертворень. Звернімо увагу й на різність суспільств у розумінні *свободи* як абсолюту у західному світі (марші ЛГБТ, законодавчо закріплене квотування гомосексуалістів у різних суспільних сферах та ін.) і неможливість таких проявів свободи особистості в мусульманському світі. Зміст поняття *свобода* у багатьох випадках є детермінованим історією культури, яка часто представлена етичними антономіями.

А отже, "інтерсуб'єктивна згода" К.О. Апеля і Ю. Габермаса є логічною і, на нашу думку, прийнятною моделлю гармонізації етичних принципів суспільної комунікації. Сюди відносимо і правові регулятиви, і реальну інформаційну діяльність медіа й міжособистісне спілкування. Дискусії навколо етичних цінностей та принципів діяльності медіа тривають і будуть тривати, тому що еволюціонує і людина, і суспільство / суспільства. Принципове питання інформування і впливу на соціум медійної комунікації в будь-якому випадку не може вирішуватися поза етичними домінантами, аналізом морального здоров'я суспільства і пошуком механізмів для його прогнозованої перспективи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Після філософії: кінець чи трансформація? / Пер. з англ. К. Байнес та ін. Київ: Четверта хвиля, 2000. 432 с.
2. Рікер П. Етика і мораль. Навколо політики. Київ, 1995. С. 269-311.
3. Apel K.-O. Transformation der philosophie: Sprachanalytik, Semiotik, Hermeneutik. Suhrkamp, 1991.
4. Jonas H. Le Principe responsabilité. Les Éditions du Cerf, 1979-1990.

5. Spengler O. *Der Untergang des Abendlandes*. T.1. München: C.H. Beck, 1918. 654 s.

REFERENCES

1. *After philosophy: end or transformation?* (2000). [Pislja filosofii: kinec' chy transformacija?] / Per. z angl. / K. Bajnes ta in. Kyiv: Chetverta hvylja, 432 s. [in Ukrainian].

2. Riker, P. (1995). *Ethics and morality* [Etyka i moral']. *Navkolo polityky*. Kyiv, 269-311 [in Ukrainian].

3. Apel, K.-O. (1991). *Transformation of philosophy: language analysis, semiotics, hermeneutics* [Transformation der philosophie: Sprachanalytik, Semiotik, Hermeneutik]. Suhrkamp [in German].

4. Jonas, H. (1979-1900). *The Responsibility Principle* [Le Principe responsabilité]. Les Éditions du Cerf [in French].

5. Spengler, O. (1918). *The decline of the West* [Der Untergang des Abendlandes]. T.1. München: C.H. Beck, 654 s. [in German].

Дата надходження до редакції – 11.09.2022

Дата затвердження редакцією – 12.10.2022

Ця публікація ліцензована на умовах Creative Commons Attribution 4.0 International License.